

ÜLKE TANITIMI COUNTRY PRESENTATION

MOĞOLİSTAN Mongolia

Hazırlayan: Manolya PAKER*

Moğolistan, 3.130.476 (2018) nüfusu ve 1,564,115.75 km² yüzölçümü ile nüfusuna oranla oldukça geniş bir toprak parçasına sahip olan, en seyrek nüfuslu ülkelerden biridir. Doğu ve Orta Asya'da yer alan Moğolistan'ın, kuzeyde Rusya Federasyonu'na; güneyde, batıda ve doğuda Çin Halk Cumhuriyeti'ne olmak üzere sadece iki sınır komşusu bulunmaktadır. Nüfusun bir kısmı göçebe ve yarı göçebedir ayrıca etnik dağılımın %80'lik kısmını Halha Moğolları oluşturmaktadır.

* Yüksek Lisans Öğrencisi; Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genel Türk Tarihi Bölümü, pakermanolya@gmail.com

dır, bunun dışında %8'ini diğer Moğollar, %5'ini Kazaklar, kalanını ise Tuvalar gibi diğer Türk halkları, Çinliler ve Ruslar oluşturmaktadır. Tarihi süreçte Moğolların etki alanı Moğolistan'ın mevcut toprakları dışında Rusya ve Çin'in bugünkü sınırları içinde yer alan bölgeleri de kapsamaktadır. Rusya'da Tuva Özerk Cumhuriyeti'nde, Sibirya'nın güneyindeki Buryatya Bölgesi'nde ve Çin'deki İç Moğolistan Bölgesi'nde Moğollar yaşamaktadır.

Moğolistan 21 idari yapıya ayrılmaktadır ve bunlar da 315 idari yapıya ayrılmıştır. Modern iller 1921 yılında kurulmaya başlanmıştır ve başkent Ulan Batur özel bir statüye sahip olup, bağımsız bir il belediyesi olarak yönetilmektedir. Nüfus yoğunluğu oldukça düşük seyretmektedir. Yıllık ortalama nüfus artışı 1990-1998 arası %2,5 oranından %1,4'e düşmüş olup, o zamandan beri de yaklaşık %1 oranında seyretmektedir. Özellikle 1990'larda şehirlerde yaşamaya başlayan halk, işsizlik sebebi ile kırsal göç etmiş olsa da, günümüzde bu durum tam tersi hal almıştır. Öyle ki, toplam nüfusun 1/3'ü başkent Ulan Batur'da yaşamaktadır.

Moğolistan'da okur-yazar kesimi %95 oranındadır. Eğitime önem verilmiştir ve kendilerine has lehçeleri vardır. Bu lehçe Rus alfabesinden oluşturulmuş olup, ülkenin resmi lisanı olarak kullanılmaktadır. Moğolca, çeşitli lehçelere ayrılmıştır. Halhaların konuştuğu lehçeyi tüm halk anlayabilmektedir. Moğolistan eğitim sisteminde, Rusça eğitime büyük önem verilmiştir. Öğrenciler Rusçayı aktif şekilde kullanabilir durumdadır. Bu nedenle iki ülke arasında bir organik bağ oluşmuştur.

Ülkede en çok yaygın olan din Budizm'dir. Budizm dışında İslam, Şaman ve Hristiyan dinlerine mensup birçok insan bulunmaktadır. Ülkede yaşayan Türklerin çoğu Müslümandır.

Jeostratejik açıdan mühim bir konuma sahip olan Moğolistan, bağımsızlığından bu yana izlediği iç ve dış politikalarda, konumunu en çok göz önüne alması gereken ülkelerden biri olmuştur. 1992 Anayasası, Moğolistan'ın evrensel boyutta tanınmış kurallara ve ilkelere uyacağını ve barışçıl bir dış politika izleyeceğini taahhüt etmektedir. *Ulusal Güvenlik ve Dış Politika* kavramları, 1994 yılında, parlamentoda, sürdürülebilir ve uzun vadeli hedeflerle birlikte kabul edilmiştir. Yeni dış politikasıyla Moğolistan, bölgesel ve uluslararası pozisyonunu geliştirmekte, sürekli yeni dostlar ve ortaklar kazanmaktadır. Moğolistan'ın 143 ülkeyle diplomatik ilişkileri, 79 uluslararası anlaşma ve konvansiyonda imzası, 49 uluslararası ve hükümetler arası kuruluşu üyeliği vardır. Yabancı temsilciliklerin sayısı da hızla artmaktadır. Moğolistan, ikili ve çok taraflı bölgesel işbirliğini teşvik için çaba gösterirken Asya-Pasifik bölgesine öncelik vermektedir ve siyasi-ekonomik bütünleşmeye yapıcı olarak katılmaktadır. Moğolistan, güvenlik sorunlarını çözme konusunda bir danışma mekanizması olması gerektiğine inanmakta ve bu yüzden Kuzeydoğu ve Orta Asya'ya özel önem vermektedir.

Moğolistan'ın Tarihsel Süreci

MÖ. 3.yy'dan itibaren bölge Türklerin kontrolüne geçti. Büyük Hun İmparatorluğu ile Moğolistan'da yaşayan Proto-Moğollar ve Tunguzların birleşmesi gerçekleşti. 13. yy'ın başına kadar bölgeye; Büyük Hun İmparatorluğu, Göktürk, Uygur, Karakutay devletleri hakim oldu. 1206'da ise Cengiz Han'ın birleştirip teşkilatlandırdığı kabilelerle, Moğolistan'da ilk Moğol Devleti kurulmuş oldu. Oldukça güçlü bir imparatorluktu. Cengiz Han, 1227'de ölünce Moğol İmparatorluğu oğulları arasında bölüştü. Moğolistan'a 1634 yılına kadar Ögedey ve Toluy'un neslinden hanlar hâkim oldu. 1634'te bölge Mançu Hanedanı'nın hakimiyetine geçti. 17. yy'da Çarlık Rusyası, bölgeyi kontrolüne almak için girişimlerde bulundu. 18. yy.'da Moğolistan'da Rus ve Çin yanlılarının mücadelesi başladı. Moğolistan'da milliyetçilik akımının başlamasına sebep, Moğol prenseslerinin Çinliler gibi yaşaması idi. 1752'de Moğolistan'ın tamamı Qing Hanedanlığı yönetimine geçmişti. 1912'de ise Çin'de Mançu hanedanının yıkılmasıyla, Moğol prensleri Rusların da yardımıyla Moğolistan'ın bağımsızlığını ilan ettiler. Yönetime Bogdo Hanlığı geçmiş ve Bogd Han ülkenin imparatoru ilan edilmiştir. 1915'te Çin Moğolistan'ın bağımsızlığını tanımıştır ancak 1919 yılında Moğolistan'ı işgal etmiştir. Ülkede bağımsızlık yanlısı Moğol Halk Partisi kurulmuş ve Rusya'daki Bolşeviklerden yardım görmüştür. 1921'de Rus Ordusu, Çin'i Moğolistan'dan çıkartmış ve ülke tekrar bağımsızlığına kavuşmuştur. SSCB'e yakınlık çerçevesinde Moğol Halk Cumhuriyeti kurulmuş ve SSCB ile ilişkiler geliştirilmiştir. 1928 yılında Komünist lider Khorloogiin Choibalsan yönetime geçmiştir. Çin'den ayrılarak bağımsızlığını yeniden kazanan Moğolistan, Bolşeviklerin desteğiyle tesis ettiği yönetim sistemiyle dünyanın ikinci komünist devleti olmuş, Sovyetler Birliği'nin güdümüne girmiştir. Stalinist politikalar sebebiyle 30.000 kadar rejim karşıtı insan öldürülmüştür. 1939'da Moğol ve Rus güçleri, bölgeye Japonların saldırmasıyla birlikte Nomonhan Savaşı'nda yenilgiye uğratılmıştır. 20 Ekim 1945 tarihinde referandumla bağımsızlığını ilan eden Moğolistan, bu tarihe kadar uluslararası arenada bağımsızlığının tanınması için çaba göstermiştir. Moğolistan, ilk olarak Milliyetçi Çin tarafından 1946'da tanındı, 1961'de ise Birleşmiş Milletler'e kabul edildi. Çin ile iyi ilişkiler geliştirilmiş ve demiryolu hattı kuruldu. 1966'da SSCB ile Ulan Batur Anlaşması imzalanarak Kızıl Ordu'ya ülkede askeri üs verilmesi kararlaştırılsa da, 1986'da SSCB'de Gorbaçov'un iktidara gelmesiyle birlikte Sovyet askerleri ülkeden çekilmiştir. 1990'da Sovyetler Birliğinde'ki ve peşi sıra Doğu Avrupa'daki komünist yönetimlerinin çöküşü, komünizmle idare edilen Moğolistan'ı da etkilemiştir. Komünizmin dağılmasından sonra, 1990'da çok partili sisteme geçilerek; ekonomik, sosyal ve siyasal reformlar yapıldı. Temmuz 1990 ilk demokratik, çok partili seçimler yapılmıştır. Böylece Moğolistan Demokratik Devrim'e geçmiştir ve ülkede yeni bir anayasa kabul edilerek vatandaşlara hak ve özgürlükleri iade edilmiştir. Moğolistan şimdi de demokratik parlamenter sistemle yönetilmektedir.

Moğolistan'ın Jeopolitiği

Moğolistan'da, bağımsızlığın ardından eski Moğol topraklarına hâkim olma fikri yayılmaya başlasa da Sovyet dönemindeki siyasi zeminde Pan-Moğolizm bastırılmıştır. Ancak 1990 sonrasında Moğol milliyetçiliği söylemleri artmış ve Cengiz Han'a atıfla, Rusya'nın Moğolistan sınırına yakın Buryatya Bölgesi, İç Moğolistan ve Altay dağlarına kadar olan sınırlar kastedilerek, geleneksel Moğol coğrafyasının öneminden bahsedilmiştir. Bu dönemde siyasi liderlerin de katıldığı Cengiz Han günleri düzenlenmiş ve milli ruhun yeniden canlandırılması amaçlanmıştır. Ancak bu milliyetçilikte, bugünkü Rusya ve Çin sınırları içindeki Moğol unsurlara yönelik belirgin bir yayılmacılık anlayışının olmadığı görülmektedir. Pan-Moğolist düşünce kültürel değerleri korumayı amaçlamakta, yayılmacı politikalar içermemektedir.

Moğolistan coğrafi lokasyonu itibari ile, üçüncü ülkelerle ulaşım ve ticaret faaliyetlerini yürütebilmek için Rusya ve Çin'in hava sahası ve karayollarına bağlıdır. Moğolistan ancak bu iki sınır komşusu üzerinden dünyaya açılabilir. Bölgedeki güç dengesi de Moğolistan'ı Moskova ve Pekin'e bağımlı kılan önemli bir unsurdur. Moğolistan kendisiyle mukayese edildiğinde, güç çarpanları oldukça büyük olan ve stratejik derinliğe sahip Rusya ve Çin arasında yer almaktadır. Moğolistan, enerji ve savunma alanında Rusya'nın etkisinde iken, ekonomik açıdan Çin'in nüfuz sahasındadır. Çin'in kalabalık nüfusu ise Ulanbatur-Pekin arasındaki güç asimetrisini derinleştirmektedir.

Moğolistan uluslararası sahada güçlü konumda bulunan Rusya ve Çin arasında bulunmasından dolayı tampon bölge niteliği taşımaktadır. Dünya siyasetinde ve dengeler üzerinde etkili olan ayrıca Avrasya jeopolitiğine yön veren bu iki aktöre sınır komşusu olması, Moğolistan'ı hem ABD hem de batılı diğer devletler nezdinde önemli bir yere koymaktadır. Moğolistan'ın bu iki güçlü aktör arasında dengeleri koruyabilmesi, kendi iç ve dış politikalarında ve ikili devlet ilişkilerinde önem arz etmektedir. Uygulayacağı dış politikalarda Rusya ve Çin'in tepkisi ve alacağı kararları göz önünde bulundurması elzemdir. Ancak Ulanbatur, tamamen bu iki ülkeye veya sadece bu ülkelerden birisine bağımlı kalmayı da arzu etmemekte, üçüncü ülkelerle ilişkisini arttırmaya çalışmaktadır.

Moğolistan'ın Ekonomisi

SSCB'nin 1990'da dağılmaya başlaması ile Sovyet döneminde kapalı piyasa sistemine sahip olan Moğolistan, serbest piyasa ekonomisine geçmeye çalışmıştır. Ekonomik yapıda radikal değişiklik yapılan Moğolistan'da devlet işletmeleri aşamalı olarak özelleştirilmeye başlanmış ve serbest pazar ekonomisine geçilme süreci ivme kazanmıştır. Moğol ekonomisi Sovyet sisteminin çökmesiyle büyük bir mali destekten mahrum kalmış, Sovyetlere bağımlı bir modelden müstakil bir serbest piyasa ekonomisine geçişte zorluklarla karşılaşmıştır. İlk aşamada yüksek enflasyon, işsizlik ve temel gıda maddelerinde yetersiz arz gibi akut problemlerle

mücadele eden Moğolistan'a ABD, Japonya, Almanya ve Kanada finansal destek sağlamıştır. Moğol ekonomisi 1990'lı yılların ilk yarısındaki istikrarsız dönemin ardından 1996-2000 döneminde serbest piyasa ekonomisine geçişi sağlayan reformlar gerçekleştirmiş ve toparlanmaya başlamıştır.

Moğolistan iklimi çok sert bir ülkedir ve gıda üretimi yok denecek düzeydedir. Sınırlı miktarda buğday, havuç, patates yetiştirilmektedir. Ekonominin temeli hayvancılığa dayanmasına rağmen, süt ve süt ürünleri de ithal edilmektedir. Gıdada tüketimin ithalata dayanıyor olması, bu bölgeyi yatırımcılar için potansiyel haline getirmektedir. Doğal kaynak açısından çeşitliliğe sahip olan Moğolistan bakır, altın ve kömür gibi yer altı maden kaynaklarına ve dünyada en fazla uranyuma sahip 8. ülke konumundadır. Moğol ekonomisindeki yüksek büyüme oranları büyük ölçüde madencilik sektöründeki hareketliliğe bağlıdır. Bu nedenle hayvancılığa zarar veren doğal afetler ve maden fiyatlarındaki dalgalanmalar, Moğol ekonomisinde ödemeler dengesini ve büyüme grafiğini doğrudan etkilemektedir. Moğolistan'daki mevcut sanayi üretimi büyük ölçüde maden kaynaklarına bağlıdır ve yabancı yatırımlar madencilik sektöründe yoğunlaşmaktadır. Bu kapsamda keşfedilen yeni bakır, kömür ve uranyum yataklarının Moğolistan ekonomisine büyük katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir. Oyu Tolgoy ve Tavan Tolgoy bölgelerinde bulunan yeni bakır, altın, uranyum, kömür ve florit rezervlerinin etkisiyle ülkedeki sanayi yatırımlarında belirgin bir artış gözlemlenmektedir. 2020 yılına gelindiğinde sadece Oyu Tolgoy bölgesindeki madenlerden elde edilecek gelirin milli gelirin yaklaşık %30'unu oluşturacağı tahmin edilmektedir.

Moğolistan'ın başlıca ticaret ortakları; Çin, Rusya, Güney Kore, Japonya, ABD, Almanya'dır. Çin, Moğolistan'ın en büyük ticari ortağı konumundadır. Moğolistan'da toplam ihracatın %92'si Çin'e yapılmaktadır. Moğolistan'ın ihracatında kömür çok önemli olup, toplam kömür ihracatının %99'unu Çin'e gerçekleştirmektedir. Toplam ithalatın %40'ını ise Çin ürünleri oluşturmaktadır. Moğolistan'ın toplam ithalatında Çin'in ardından en büyük payı Rusya almış durumdadır. Enerji üretimi çok düşük olan Moğolistan, petrolün %90'ından fazlasını Rusya'dan ithal etmektedir. Moğolistan'ın bu nedenle petrolde Rusya'ya tamamen bağımlı olduğu ifade edilebilir. Moğolistan'a Çin ve Rusya'nın ardından en çok ithalatı ABD ve Japonya'nın gerçekleştirdiği görülmektedir.

2011-2013 yılları arasında %17,5'lik bir oran ile yabancı yatırımcıların maden kaynaklarının geliştirilmesine yapmış olduğu büyük yatırımlar sayesinde dünyada ekonomisinin en çok büyüyen ülkesi haline gelen Moğolistan, 2012 yılında da %12 düzeyinde iki haneli büyüme oranı kaydetmiştir. Dünya Bankası, yer altı kaynaklarının ihracatından elde edilecek gelirlerdeki beklenen artıştan hareketle Moğolistan'ın 2013 yılında ki büyüme oranı %20'yi aşmıştır. Ancak bütçe açığının büyümesi ve ihracat gelirlerinin düşmesi gibi faktörler, 2016 yılına doğru ülkede büyük ekonomik krizin başlamasının nedeni olmuştur. Moğolistan, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve O'nun gibi diğer kuruluşlar ile 5.5 milyar de-

ğerinde mali yardım konusunda anlaşmıştır. 2018 verilerine göre Moğolistan'ın büyüme oranı %5,02'dir.

MOĞOLİSTAN'IN KOMŞULARI İLE İLİŞKİLERİ

Moğolistan-Rusya İlişkileri

Çin'in Moğolistan'ı işgali esnasında (1919-1920), Ülkede bağımsızlık yanlısı Moğol Halk Partisi kurulmuş ve Rusya'daki Bolşeviklerden yardım görmüştür. Rus Ordusu, Çin'i Moğolistan'dan çıkartmıştı ve buna müteakip Sovyet Rusya'nın nüfuzu altında Çin'den ayrılıp, bağımsızlık kazanılmıştır. 1921-1990 döneminde Moğolistan SSCB'nin etkisi altında, Sovyet Bloğu'nun en sadık üyesi olmuştur. Moskova'nın Moğolistan'a yönelik politikası temelde coğrafi ve stratejik mecburiyetinden kaynaklanmaktaydı. Stalin güvenlik açısından Moğolistan'ın Sibiry'a'nın doğal uzantısı olduğunu anlamış ve 1936 yılında Moğolistan ile Savunma protokolü imzalamıştır. Bu protokol sayesinde 1939 yılında Japonya'nın Moğolistan'ın doğu sınırını ihlal eden Khalkhyn Gol savaşında Moğol-Sovyet askerleri Japon ordusunu yenilgiye uğratmış ve böylece Stalin doğuda Japon genişlemesini önleyebilmiştir. Böylece, Moğolistan'ın coğrafi konumu SSCB nezdinde daha önemli hale gelmiştir.

Moğolistan-Rusya ilişkileri SSCB'nin dağıldığı dönemde, Moğolistan'ın SSCB'ye olan yaklaşık 17 milyar dolarlık borcu sebebiyle bozulmuştur. Ulanbatur'un borçta indirime gidilmesini ve uzun vadeli bir taksitlendirme talep etmesi Rus yetkililer tarafından kabul edilmemiş, bu uyuşmazlık ikili ilişkilere olumsuz biçimde yansımıştır. Ancak Putin döneminde ikili ilişki yeniden canlanmıştır. Moskova, Ulanbatur'un hala en yakın ve güvenilir dostu konumundadır. Moğolistan, Rusya'nın Çin ile gerçekleştirdiği ticarete koridor vazifesi görmektedir. İkili ticarete savunma sanayi ve enerji ön plandadır. Moğolistan dış dünyaya açılmada daha çok Rusya topraklarını tercih etmektedir.

Putin iktidara geldiğinde Moğolistan ve Rusya ikili ilişkileri yumuşama dönemine girmiştir. 2000 yılında, Rusya devlet başkanı Vladimir Putin'in Moğolistan ziyareti gerçekleşmiştir ve Leonid Brejnev'in 1974 yılındaki seyahatinden sonra Moğolistan'a giden ilk Rusya devlet başkanı Putin olmuştur. Önemli anlaşmalar yenilenmiş, söz konusu olan Moğolistan'ın borcu 11 milyar dolara indirilmiş ve vade uzatılmıştır. Eski müttefiklerin birbirine yaklaştığı, Moğolistan'ın Çin nüfuzunda ziyade Rusya ile ilişkilere daha olumlu baktığı gözlemlenmiştir. Moskova ABD'nin Avrupa-Atlantik güvenlik sistemini doğuya doğru genişletme girişimi çerçevesinde Moğolistan üzerinde de etki sahibi olmasını istememektedir.

Putin dönemiyle birlikte Moğolistan-Rusya arasında askeri işbirliğinin geliştiği ve birlikte askeri tatbikatlar yapıldığı görülmektedir. İki ülke, Rusya'nın Buryatya Bölgesi'nde her yıl "Selenga" adı altında ortak askeri tatbikatlar gerçekleştirmektedir. Moğolistan ve Çin'in de katılımı ile en sonuncusu 2018 yıla

linda gerçekleştirilen Vostok-2018 Tatbikatı, Sovyetler Birliği sonrası en büyük askeri tatbikat niteliği taşımaktadır. Moğol Silahlı Kuvvetleri'nin envanterindeki uçak ve tank gibi silah sistemleri ve askeri teçhizat büyük ölçüde Rus menşelidir. 2008'de imzalanan bir anlaşma ile Moğolistan askeri teçhizatının bakım ve onarımının Rusya tarafından yapılması kararlaştırılmıştır. Moğol askeri öğrenciler Rus harp akademilerinde eğitim görmektedir.

Moğolistan-Rusya arasındaki ticari ilişkiler iki ülke için de önem arz etmektedir. Moğolistan'ın toplam ithalatının %32'sini Rus ürünleri oluşturmaktadır. Moğolistan, akaryakıt ihtiyacının %90'ını Rus Rostneft Şirketi'nden tedarik etmektedir. Rusya, Moğolistan'daki maden yataklarıyla, özellikle uranyum kaynaklarıyla ilgilenmektedir. Moğolların en büyük bakır üretim bölgesi Erdenet'in %49'u Ruslar tarafından işletilmektedir. Rus yatırımları Moğolistan genelindeki toplam yabancı yatırımların %2'sini oluşturmaktadır. Moğolistan ve Rusya'yı birbirine bağlayan demiryolları, iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin güçlenmesine imkân tanırken, Rusya'nın Çin pazarına, Moğolistan'ın ise dünya pazarlarına ulaşmasına hizmet etmektedir.

2016'da Putin, Moğolistan ve Çin devlet başkanları ile üçlü görüşme gerçekleştirdi ve buna takiben üç devlet arasında ekonomik koridor oluşturulmasına ilişkin program ve bazı mallarla ilgili gümrük kontrolü sonuçlarının karşılıklı tanınması anlaşması imzalanmıştır. Putin, Rusya-Çin-Moğolistan ekonomik koridorunun oluşturulması programının, 30'dan fazla üçlü yatırım projelerinin hayata geçirilmesi yoluyla bu ülkelerin sınır bölgeleri ve ilişkilerinin geliştirilmesini öngördüğünü ifade etmiştir. Rusya'nın bu bağlamda Moğolistan'daki ulaşım altyapısının geliştirilmesi projelerinde yer almaya hazır olduğunu da belirtmiştir.

Moğolistan-Çin İlişkileri

17. Yüzyılın sonlarına doğru güneyden Çin, kuzeyden Rusya'nın genişlemesi sonucu Moğolistan iki ülke arasındaki "sandwich" ülke haline gelmiştir. 1691 yılında Manchu İmparatorluğu tarafından işgal edilen Moğolistan ancak Manchu İmparatorluğun çökmesi sonucu 1911 yılında egemen devlet olarak bağımsızlığını kazanabilmiş fakat o dönemin şartları gereği ne Rusya ne de diğer devletler Moğolistan'ın bağımsızlığını tanımışlardır. Moğolistan coğrafi konumundan dolayı aktif bir dış politika izlemekte yetersiz kalmıştır. Manchu İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla Çin, Tibet ve Moğolistan kendi ulusların geleceklelerini belirleme hakkını elde etmişlerdir. Bu dönemde diğer ikisinden daha güçlü durumda olan ve kendini Manchu İmparatorluğu'nun ardılı sayan Çin bu iki devleti kendi egemenliği altında olduğunu iddia etmiş ve Manchu döneminden farklı olarak asimilasyon politikası uygulamaya başlamıştır. Çinlilerin hakimiyeti ve asimilasyon politikası Moğolların en büyük korkusu haline gelmiş; bu durum Ruslardan yardım istemenin ve Ruslara yaklaşmanın sebebi olmuştur. Çin Moğolistan topraklarını birçok kez kendi sınırlarına katmak istemiştir, ancak

Rusya'daki Bolşeviklerden destek gören ve sosyalizmden etkilenen Moğolistan Çinlilere karşı verdiği bağımsızlık mücadelesini kazanmıştır. Bu bağımsızlığı Çin'in tanınması ancak 1946'da gerçekleşmiştir.

Moğolistan ve Çin arasındaki 4,700 km'lik sınır, iki ülke arasında karşılıklı bağımlılığa yol açmakta, ikili ilişkilere stratejik önem kazandırmaktadır. Moğolistan kuzey ve güneydoğu Asya ülkeleriyle ticari ilişkilerini geliştirmeyi amaçlamakta, bu ülkelere ulaşabilmek için Çin'in hava ve kara sahasına ihtiyaç duymaktadır. Çin ana karasının merkezine yakın olan Moğolistan'daki gelişmeler Çin'i etkileyebilecek sonuçlar doğurabileceğinden Pekin yönetimini yakından ilgilendirmektedir. İki ülke arasındaki güç asimetrisi ve Soğuk Savaş sonrası dönemde Moğolistan'ın Çin'e artan bağımlılığı Ulanbatur'un bağımsızlık konusundaki kaygılarını canlı tutmaktadır. Moğolistan'ın Çin kaynaklı endişelerinde Pekin'in İç Moğolistan'daki Moğol azınlığa yönelik asimilasyon politikasının da etkisi olduğu değerlendirilmektedir.

Üçüncü komşuluk stratejisi kapsamında dış aktörler ile geliştirilen çok yönlü ilişkiler, Moğolistan'ın büyük sınır komşusu Çin'i kaygılandırmaktadır. Özellikle ABD-Moğolistan ilişkisi Çin'de çevrelenme psikolojisini tetikleyebilir. Bu sebeple Moğolistan'ın dış politika ve üçüncü devletler ile ilişkilerinin boyutu, Çin'in yaklaşımı hususunda önemlidir ve göz ardı edilemez. Çin'in Moğolistan üzerindeki çıkarları, Ulanbatur'un tarafsızlığı üzerine kuruludur. Moğolistan'ın tarafsızlık politikasını Pekin lehine bozması bile, ABD ve Rusya'nın Çin üzerinde baskı kurması ve Pekin'den tehdit algılaması sonucunu doğurabilir.

Çin Halk Cumhuriyeti, hâlihazırda Moğolistan'ın en büyük ticari ortağı konumundadır. Çin aynı zamanda Moğolistan'daki en büyük yabancı yatırımcıdır. Çinli girişimcilerin yatırımları Moğolistan'daki yabancı yatırımların yaklaşık %50'sini oluşturmaktadır. Çin, Ulanbatur'un serbest piyasa ekonomisine geçiş döneminde gerçekleştirdiği özelleştirme projelerini fırsata dönüştürmüş, Moğolistan'da çok sayıda yatırım başlatmıştır. Ancak Çin'in Moğolistan üzerindeki ekonomik nüfuzu ve maden kaynakları üzerindeki etkinliği Moğol toplumunda tedirginliğe yol açmakta, Moğol karar mercilerini Çin'i dizginlemeye yönelik tedbirlere sevk etmektedir. Nitekim ülke ekonomisinin madencilığa dayalı gelişmesi ve Çin'in bu sektördeki etkinliği son yıllarda Moğolistan'da bir kaynak milliyetçiliğinin yükselmesine neden olmuştur. Moğolistan'ın 1990'lardaki dış politika kavramı ve güvenlik stratejisi, Rusya'ya olan bağımlılığı azaltmak üzerine kuruluyken günümüzde kavram, Çin temelli yürütülmekte ve Ulusal Güvenlik Stratejisi bu kapsamda ele alınmaktadır. 2010 yılından beri uygulanan yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi'ne göre hiçbir ülke Moğolistan'a gelen yabancı yatırımların 1/3'ünden fazlasına sahip olamayacaktır. Bu stratejinin Moğolistan'daki yabancı yatırımların %50'sini elinde bulunduran Çin'e yönelik geliştirildiği değerlendirilmektedir.

Üçüncü Komşuluk Stratejisi

Soğuk Savaş döneminden sonra Moğolistan bağımsızlığının, ancak Çin ve Rusya ile olan bağlarını yönetilebilir tuttuğu ölçüde mümkün olduğunu bilmektedir. Bu çerçevede Çin ve Rusya dışındaki ülkelerle bu iki ülkeyi tahrik etmeyecek seviyede ve muhtevada ilişkiler tesis etmeye yönelmiştir. Moğolistan, bu strateji doğrultusunda başta ABD olmak üzere Kanada, Japonya, AB, Güney Kore ve Avustralya gibi ülkelerle, NATO ve AB gibi uluslararası teşkilatlarla ticari-diplomatik-askeri ilişkiler geliştirmeye özen göstermektedir.

Moğolistan, iki büyük komşusu Çin ve Rusya'nın yanı sıra, bölgedeki diğer devletler ile de ilişkilerini geliştirmeye önem vermektedir. Bu bağlamda, 2011 yılında ülkemizin yanı sıra, AB, ABD, Japonya, Güney Kore ve Hindistan'ı "üçüncü komşu ülkeleri" olarak ilan etmiştir. Ayrıca bu ülkeler, Moğolistan'ın sosyalist rejimden çıkma sürecinde bu ülkeye destek sağlamışlardır. Moğolistan'ın ilişki tesis ettiği üçüncü komşular arasında ABD'nin öne çıktığı gözlemlenmektedir. Hatta "Üçüncü Komşuluk" stratejisi ilk defa 1990'da Moğolistan'ı ziyaret eden dönemin ABD Dışişleri Bakanı James Baker tarafından dile getirilmiştir. Bu konuşmada Baker, ABD'nin Moğolistan'ın üçüncü komşusu olduğunu belirtmiştir. Moğolistan bölgedeki rekabete güvenlik ortağı olarak gördüğü ABD'yi dâhil etmeye çalışmaktadır. İki ülke arasında 1994'te başlatılan küçük çaplı askeri tatbikatlar, günümüzde "Khan Quest" adıyla uluslararası bir boyut kazanmıştır. Moğolistan'ın yaptığı tüm tatbikatlar Çin ve Rusya'nın rızasına bağlı olarak yapılmaktadır. Rusya ve Çin, ABD'nin Moğolistan'a olan ilgisinden, bu ülkedeki yatırımlarından ve ortaklaşa gerçekleştirilen askeri tatbikatlardan rahatsızlık duymaktadır. Nitekim Moğolistan, her ne kadar tarafsızlık politikasına ters düşse de, ABD'nin Irak işgali sürecinde 1000 kişilik bir askeri grup göndermiş. Bu askeri katkılar karşılığında Washington, Moğolistan'a askeri yardım sözü vermiş ve hibeler göndermiştir. Moğolistan, ABD'nin Doğu Asya-Pasifik Bölgesi'ne yönelik geliştirdiği stratejide önemli bir konuma sahiptir. Bu önem Çin'in küresel düzeydeki etkisinin belirginleşmesiyle birlikte artmaktadır. Moğolistan'ın Kuzey Amerika'da Kanada ile güçlü ticari ilişkiler geliştirmiştir. Kanadalı şirketler, kuzeydoğu Moğolistan'daki (Oyu Tolgoi) 2.500 hektarlık uranyum alanını işletmektedir. Moğolistan-Hindistan ikili ilişkileride gelişme kaydetmektedir.

Moğolistan BM, NATO ve AGİT gibi uluslararası kuruluşlarla ilişkilerini geliştirmeyi hedeflemektedir. Bu bağlamda, pek çok örgüte başvuruda bulunmuştur. Dünyanın en büyük açık piyasası olan Güneydoğu Asya Uluslar Birliği'ne (ASEAN+6) üye olmayı, zengin Güneydoğu Asya devletleri ile ilişkilerini geliştirmek adına önemli gören Moğolistan, bu doğrultuda adımlar atmakta ve Güney Asya ülkeleriyle ilişkilerini her alanda geliştirmeye çalışmaktadır. Diğer yandan Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği'ne (APEC) de katılım için başvuran Moğol yönetimi potansiyel aday konumunu devam ettirmektedir. Bunun yanı sıra Türkiye'nin diyalog içerisinde olduğu Şangay İşbirliği Örgütü'nü (ŞİÖ) yakından takip eden Ulanbator, bu örgütün içerisinde gözlemci statüsündedir. Pa-

sifik Ekonomik İşbirliği Konseyi, Asya'da İşbirliği ve Güven Arttırıcı Önlemler Konferansı (AİGK), Asya Birliği, Doğu Asya Birliği gibi bölgesel örgütlerde de aktif rol üstlenen Moğolistan, milli menfaatlerini bölgedeki barış ve istikrarın devamında görmektedir.

Moğolistan üçüncü komşuluk stratejisi kapsamında, sivil toplum kuruluşları ile de temas halinde olmuştur. Özellikle eğitim alanında sivil toplum aracılığıyla büyük yardımlar sağlasa da, batı menşeli bazı sivil toplum kuruluşlarının misyonerlik niteliğinde gençlere yönelik gerçekleştirdiği faaliyetleri, Moğolistan'ın bu gibi yardım kuruluşlarına çekince ile bakmasına sebep olduğunu söyleyebiliriz.

Moğolistan- Türkiye İlişkileri

M.Ö. 3. yüzyılda kurulup güçlenen Hun İmparatorluğu'nun içerisinde, Moğol kabileler de bulunuyordu. Hun egemenliğinden itibaren, Türk boylarıyla Moğol kabileleri arasındaki mücadelelerde, Cengiz Han, ortaya çıkana kadar üstün taraf genelde, Türklerdeydi. Cengiz Han'ın kurduğu devletin idari, siyasi, askeri ve mali kademelerinde genellikle Türkler yer almıştır. Moğol devlet geleneğinin, Eski Türklerle dayandığını, Eski Türk Devlet geleneğinin de Moğollar sayesinde Osmanlıya kadar taşındığını söyleyebiliriz. Moğolların tarihinde Türk, Türkün tarihinde Moğollar vardır.

Günümüz Türkiye-Moğolistan ilişkilerine baktığımızda; Geçmişten günümüze taşıdığımız kuvvetli dostluk ve kardeşlik bağlarına sahip Türkiye Cumhuriyeti ile Moğolistan arasında 24 Haziran 1969 tarihinde diplomatik ilişkiler başlatılmıştır. 1990 yılına kadar aktif ilişkiler pek sağlanamasa da 1990'lı yıllarda Moğolistan'ın demokrasi ve serbest pazar ekonomisine geçişi ile beraber iki ülke arasındaki ilişkiler artmış, çok yönlü işbirliği halini almaya başlamıştır. 1992 yılında Moğolistan Dış İşleri Bakanı Ts. Gombosuren'in Türkiye'yi ziyaret etmesi, 1996 yılında Ulanbatur'da Büyükelçiliğimizin açılması ve 1997'de Moğolistan'ın Ankara'da Büyükelçilik açmasıyla ilişkiler ivme kazanmıştır. İki ülke arasındaki işbirliğinin geliştirilmesinde üst düzey görüşmeler önemli yer almaktadır. Bu bağlamda, 1998 yılında Moğolistan Cumhurbaşkanı N. Bagabandı, 2004 yılında Başbakan M. Enhbold Türkiye'yi, 1995 yılında Cumhurbaşkanı S. Demirel, 2002 yılında Cumhurbaşkanı A. N. Sezer ve 2005 yılında Başbakan R. T. Erdoğan Moğolistan'ı ziyaret etmişlerdir.

1995 yılında Moğolistan ile Türkiye arasında işbirliği protokolü imzalanmıştır. Bu süre içerisinde, yatırımı teşvik etmek, vergi indirimi, ticaret ve ekonomik işbirliğini geliştirmek, eğitim, bilim, kültür, spor, sağlık, turizm ve gümrük alanlarında işbirliğini sağlamak gibi konularda 10'u aşkın protokol ve anlaşma yapılmıştır. Bu da iki ülke arasındaki ilişkinin yasal dayanağını oluşturmakta ve başarılı bir şekilde uygulanmaktadır.

Türkiye'nin 1961 yılında Moğolistan'ın NATO üyeliğini desteklemesi başta olmak üzere, iki ülke arasındaki ilişkiler uluslararası alanda birbirini destekleyerek, uluslararası ve bölgesel sorunları karşılıklı birbirine danışarak süre gelmiş-

tir. İki ülke arasındaki ilişkiler gelişmeye devam etmektedir. Türkiye’de toplam 800’e yakın Moğol öğrencisi eğitim görmektedir. İki ülke vatandaşlarının karşılıklı ziyaretleri de her geçen gün artmaktadır. İki ülke arasındaki işbirliği diğer alanlarda da gelişmektedir.

Türkiye ile Moğolistan arasındaki ikili ticaret özellikle son 3 yılda artan bir seyir izlemektedir. Ancak ikili ticaret hacmi hedeflenen seviyelerin altındadır. Ülkemizin Moğolistan’a ihracatının bu seviyelerde kalması, büyük oranda iki ülke arasındaki uzaklık, taşıma yollarının sınırlı ve sürelerinin uzun olmasından kaynaklanmaktadır. Ürünlerin Moğolistan’a ulaşımın en iyi ihtimalle 45 gün sürüyor olması ticaretin gelişmesinin önündeki engel olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, ihracatçılarımızın bu ülkeye ilgi duymalarının önündeki en temel engeli teşkil etmektedir. 1 trilyon Dolara yaklaşan üretim kapasitesi ve Avrupa standartlarında kaliteli üretim gücüne sahip ülkemizden doğrudan taşımacılık imkanının yaratılması, Türkiye’deki üretim gücünün ve kaliteli üretimin bilincinde olan ve her vesileyle bu durumu dile getiren iş adamları ve resmi yetkililerin bulunduğu Moğolistan’a ihracatımızın artmasında en kilit rolü oynayacaktır.

Moğolistan, Türk tarihi, Türk dili, Türk kültür ve medeniyeti açısından büyük önem taşımaktadır. Bu topraklar, tarihte pek çok Türk boyunun ortaya çıktığı, kader birliği yaptığı, zamanla millet olup devletler kurduğu büyük geçmişin eşsiz mirası üzerinde barındırmaktadır. Bu mirası oluşturan çoğu Saka, Hun, Jua-juan, Köktürk ve Uygur gibi dönemlere ait; mezarlar, kurganlar, kaleler, surlar, barklar, şehir kalıntıları, petroglifler, dikili ve yazılı taşlar, heykeller, balballar, süs ve kullanım eşyaları, hem Türk milletinin hem de Türk milleti ile tarihte sosyal, kültürel, siyasi, askeri, iktisadi ve ticari ilişkide bulunan milletlerin pek çok bilinmesine ışık tutacak hazinelerdir. Söz konusu hazinelerin başında hiç şüphesiz yazıtlar gelmektedir. Eski Türk kültür ve medeniyetinin Moğolistan’da dikili taşlara, kayalara, paralara, mühürler ve heykellere kazınmış veya yazılmış seksene yakın irili ufaklı yazıt bulunmaktadır. Moğolistan’da eski Türk yazıtları içinde en fazla tanınan üzerinde en fazla araştırma ve inceleme yapılmış olan Orhun yazıtlarından; Köl Tigin ve Bilge Kağan yazıtları Khoshoo-Tsaidam Bölgesi’ndeki Orhun ırmağı civarında, Tonyukuk yazıtları ise Bayn-Tsokto bölgesinde Tuul ırmağı yakınlarındadır. Orhun Vadisi 1220 yılında İpek yolunun kavşak noktası olup, Harhorin ilçesi ise Kubilay Han Pekin’e gelene kadar Moğol İmparatorluğu’nun merkezi olmuştur.

Bölgede bu gün birçok ülke kazı ve araştırma çalışmaları yapmaktadır. Bölgede çalışma yapan ülkeler arasında Japonya, Fransa, Almanya, ABD, Rusya, Güney Kore, başta gelmektedir. Türkiye ise bu ülkeler arasında başı çekmektedir. Türkiye İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA)’nın Moğolistan’a yönelik çalışmaları, 1994 yılında “Moğolistan’daki Türk Anıtları Projesi (MOTAP)” ile başlamıştır. Bu çerçevede Ulan Batur’a yaklaşık 400 km. uzaklıktaki Karakurum Kenti yakınlarındaki Orhon Yazıtları, bir müze inşa edilerek kapalı alanda koruma altına alınmıştır. 2004 yılında Ulanbator’da bir Program Koordinatörlüğü

Ofisi açan TİKA, bugüne kadar Moğolistan’da eğitim, sağlık, kültür ve teknik işbirliği alanlarında birçok proje gerçekleştirmiştir.

24 Haziran 2019 tarihinde, ortak tarih ve kültürün de getirisi olarak çok yönlü, yakın ilişkiler yürüten Türkiye ile Moğolistan arasında diplomatik ilişkilerin tesis edilmesinin 50. yıldönümü kutlanacaktır.

Kaynakça

BYAMBAJAV, Divaaragchaa, “1990 Sonrası Moğolistan Dış Politikası”, Ankara, 2004.

CAN, Turan, “Türkiye - Moğolistan İlişkileri”, *Türk Yurdu Dergisi*, S. 257, Ankara, 2009.

OCAK, Arda, “Moğolistan Ülke Raporu”, Ankara, 2012.

TÜRK, Ömer, F., “Moğolistan’ın Jeopolitiği, Ekonomisi ve Dış Politika Stratejisi”, *Bilge Strateji*, Cilt 5, Sayı 9, Güz 2013, s.105-123.

YILDIRIM, Nuri, “Avrasya Güç Dengesinde Kilit Ülke: Moğolistan”, Moğolistan Büyükelçisi, 2014.

www.mfa.gov.tr/turkiye-mogolistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa (Erişim tarihi: 26.05.2019)

www.ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/dogu-asya/mogolistan/ulke-profil/turkiye-ile-ticaret

(Erişim tarihi: 26.05.2019)